

Qui té ganes, encara, de perdre el temps amb els infants? Apunts per una pedagogia de la lentitud

Francesco Tonucci*

Per anar de Roma a Florència es pot recórrer la regió de la Cascia. Això no representa només un trasllat, sinó també passar per pobles i ciutats petites, travessar paisatges diversos, veure, trobar. Significa aturar-se, alentir o accelerar la marxa, sorprendre's i enfadar-se. Tot plegat requereix temps, però no és un temps perdut. En aquest viatge hi ha alguna cosa més que un allunyar-se, hi ha el plaer. Cal deturar-se en els pobles, recollir-ne les imatges i els sorolls, els costums; aturar-se a menjar els productes i els plats típics d'aquell lloc. Es pot menjar *finocchiona* (salsitxa amb fonoll), *pappardelle alla lepre* (lasanya amb llebre) i *fagioli bianchi*, (fesols blancs), acompanyar-los amb el vi negre de Montalcino o amb el vi Nobile di Montepulciano. Significa acostar-se i allunyar-se respecte d'un paisatge que canvia, seguint les estranyes ziga-zagues de la carretera, pensada més per fer trobar que per anar de pressa, ascendint i descendint seguint les mòrbides rodoneses dels turons toscans.

O en canvi, també per anar de Roma a Florència, es pot passar per l'autopista del Sol, i llavors l'experiència serà ben diferent. La finalitat principal de l'autopista és el canvi de lloc d'un punt a l'altre, amb el menor nombre possible de distraccions i d'entrebancs, rebaixar els temps, permetre la velocitat. Totes les autopistes són iguals, totes les estacions de servei són iguals i totes igualment eficients i ràpides, de la mateixa manera que també són iguals els establiments de restauració: es pot menjar un entrepà «de fàbrica» a totes les localitats italianes. Davant d'un obstacle natural, l'autopista prefereix passar per sota terra o per l'aire abans que seguir les "diversitats" del terreny: no hi ha cap necessitat de distreure's, no hi ha cap necessitat de per-

---

* Francesco Tonucci és llicenciat en Pedagogia i investigador de l'Institut de Psicologia del Consell Nacional d'Investigacions. Treballa des de 1966 en recerques sobre temes de coneixement infantil, formació dels docents, educació ambiental i sobre tecnologies educatives. Ha publicat vinyetes de sàtira educativa amb el pseudònim *Frato*. Els seus últims llibres publicats han estat *La solitud del nen*, Barcelona, Barcanova, 1994; i *La città dei bambini*, Bari, Laterza, 1996.

Adreça professional: Istituto di Psicologia del CNR. Reparto di Psicopedagogia. Via U. Aldrovandi, 18. 00197 Roma.

dre temps. Efectivament, el temps es redueix, però és temps perdut, perquè només serveix per canviar de lloc.

Experimento una sensació semblant quan trio l'avió en lloc del tren per anar, per exemple, de Roma a Milà. El temps de vol és òbviament molt més breu, però el total del viatge varia poc, de tres hores a tres hores i mitja per al viatge amb avió contra les quatre hores amb tren. Però les hores amb avió són perdudes, partides en tot de breus recorreguts diversos, en tot de procediments, mentre que les hores del tren s'aprofiten totes, per llegir, per escriure, per dibuixar.

Tot això té a veure certament amb la lentitud i la velocitat, però, què té a veure amb l'educació? Demano una mica de paciència i que em permetin un recorregut més lent, si més no en aquesta ocasió. Arribaré a l'educació passant per la Cassia.

Parlar i escriure

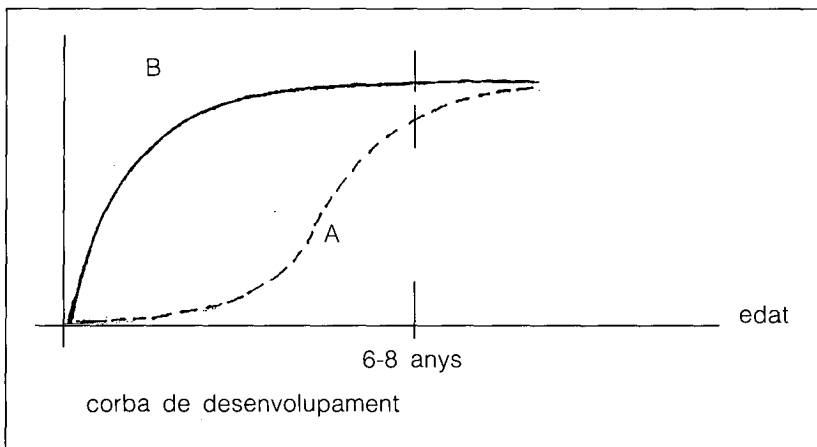
Per acostar-me de mica en mica, voldria parlar d'una experiència del nen. Del seu aprenentatge de la llengua oral. Per què un nen aprèn a parlar? No perquè ningú el col·loqui al «bon camí», no perquè algú li ensenyi o faci servir unes eines didàctiques concretes o perquè l'obligui a repetir les paraules més curtes i més fàcils. Comença a parlar després d'haver viatjat durant alguns mesos pel fascinant món de la paraula. Comença a parlar perquè des que neix els adults que l'envolten parlen amb ell i parlen entre ells. El nen potser no entén el significat d'aquests sons, però entén que parlen, que manifesten d'aquesta manera una relació estreta, en la qual ell vol entrar. Quan dirà la primera paraula no escollirà la més fàcil, sinó la més útil, la més important. Probablement dirà «mama» no perquè li vagi bé, perquè sigui més fàcil de dir, sinó perquè la mare representa per a ell el món: l'afecte, el nodriment, la seguretat, el plaer.

En canvi, si observem com l'èscola, encara en la major part dels casos, ensenya a escriure, ens trobarem davant d'una experiència absolutament diferent. No es repeteixen les condicions naturals de l'altre aprenentatge, no es deixa que el nen visqui dins del món de les paraules escrites perquè maduri el desig d'entrar-hi, sinó que s'escull el camí recte, curt i segur de l'ensenyament, de la repetició. Les lletres, les paraules més fàcils, sovint sense saber-les llegir, repetides tantes vegades fins que se saben repetir. Es comença per l'«ape» (abella) encara que no tingui res a veure amb l'experiència dels infants, per-

què és fàcil. Som en plena autopista, no és possible aturar-se, no es pot tornar enrere.

El joc

Per entendre aquest conflicte hem de reflexionar sobre processos llunyans i profunds. Sobre el que passa al començament de la història del nen, quan sembla que no passi res, que passin setmanes i mesos esperant els primers passos i les primeres paraules, quan, ben al contrari, el nen porta a terme les operacions més importants de tota la seva vida: col·loca els fonaments de tots els coneixements, de totes les habilitats, de totes les sensibilitats futures.

Segons la representació mental que la major part dels adults té del desenvolupament, el nen viuria els primers anys en una mena d'espera (corba A); espera dels anys importants, espera del període de la raó, que coincideix amb l'escola elemental, amb els primers grans aprenentatges. Llavors és raonable dir «és tan petit», pensar que en aquest temps pot jugar, és a dir, perdre temps, pensar per a ell activitats preescolars, proposar-li activitats repetitives adequades als nens «petits» en el sentit que no saben i no saben fer gairebé res, com els tamps, les formes, els forats, el mosaic amb arròs de colors...

En canvi, en la descripció que la recerca científica fa del desenvolupament passa exactament el contrari, precisament és en els primers dies, en els primers mesos i en els primers anys quan el

desenvolupament és més ràpid (corba B), l'explosió no té lloc al voltant dels sis anys, sinó de seguida que neix, i quan el nen arriba a escola, gairebé tot ja ha acabat; les coses més importants ja han passat.

Això voldria dir que precisament mentre «perd temps» el nen corre frenèticament la carrera del seu desenvolupament. Per parlar seriosament d'educació hem d'entendre millor aquesta paradoxa i després aplicar-ne amb coherència les conseqüències.

El nen, en els primers anys de vida, quan al seu voltant no hi ha ensenyants, no es fan servir materials didàctics i no se segueixen programes, viu una experiència única: la d'enfrontar-se tot sol a la complexitat del món. Ell, amb totes les seves curiositats, amb tot allò que sap i que sap fer, i amb tot allò que no sap i que desitja saber, davant del món amb tots els seus estímuls, les seves novetats. Això és el joc. I jugar significa retallar cada vegada un trosset d'aquest món: un amic, un espai, un temps, objectes, regles, etc. A causa d'aquesta gran complexitat, en els primers anys es realitzen els aprenentatges que seran, de bon tros, els més importants de tota la vida de l'home. I cap adult no pot preveure la quantitat d'aprenentatge (que certament sempre serà superior a la que nosaltres, els adults, podem imaginar), programar o accelerar aquest procés, sota pena d'entrebancar-lo o d'empobrir-lo. Potser seria francament millor no parlar d'aquestes coses. Potser seria més útil per als infants que aquests coneixements romanguessin ocults perquè, si es coneguessin, podria passar pel cap dels adults voler ajudar-los, recolzar-los amb ensenyaments oportuns i materials didàctics. El resultat seria que faltarien les condicions principals d'aquest prodigi que consisteix que els adults «deixin fer» als nens.

El joc del nen, abans i fora de l'escola, és «perdre temps», és perdre's en el temps, és trobar-se amb el món en una relació excitant, plena de misteri, de risc, d'aventura. Això produeix els resultats més importants: com ja hem dit, mentre perd temps jugant el nen creix rapidíssimament. I el motor és el motor més potent: el plaer. Per això, a causa del joc el nen pot oblidar-se fins i tot de menjar. Aquest comportament absolutament normal en el nen s'assembla a les experiències, més elevades i extraordinàries, de l'adult, com ara la de l'investigador científic, de l'explorador, de l'artista, del místic: ni més ni menys, les experiències de l'home quan es troba davant de la complexitat.

Ben al contrari, totes les propostes educatives consisteixen a proposar a l'alumnat una porció retallada, reduïda, d'aquest món complex, de manera que l'activitat requerida produeixi amb seguretat i dins els temps previstos pel programa els aprenentatges volguts. Aquest tros de món perd tota la fascinació i el misteri, esdevé incomprensible, molt deslligat de tota la resta, i només serveix per aprendre. Per

estar més segurs del resultat, els adults educadors substitueixen sovint la complexitat del món real per la més controlable de la proposta didàctica: el llibre de text, l'exercici, l'audiovisual, l'hipertext o el multimèdia (quan aquests nous instruments són utilitzats segons les lògiques d'abans). Així el control és absolut, però en general el resultat és pobre i contradictori: mentre aprèn, el nen rebutja allò que li ensenya, no ho fa seu, no es modifica gràcies a allò. Neix un aprenentatge paral·lel, que només serveix per a l'escola, del primer tema a l'últim, del primer examen a l'últim, i després prou. A escola tots sabem que el sol està quiet, però en la vida quotidiana tothom continua dient que el sol surt i es pon.

L'escola, amb tota la seva simplificació, ha perdut la relació amb el plaer i té com a única referència el deure.

Per plaer el nen ha après a parlar i parlarà tota la seva vida, i si té problemes amb algú dirà «no parlaré més amb tu». Per deure ha après a escriure, i en la immensa majoria dels casos no li agrada escriure i no escriurà mai més (hi ha més del 30 % d'analfabetisme funcional entre els joves). Tots els adults parlen, però gairebé cap no escriu.

On són, llavors, la lentitud i la velocitat? En el temps que perd el nen que juga? En la rapidesa frenètica del seu desenvolupament? En els programes rigorosos de l'escola? En els deures que no acaben mai?

Perdre temps amb els nens

Observarem ara dos exemples concrets que finalment ens fan explorar aquesta relació estranya entre lentitud i educació.

Quan treballava amb els serveis de la primera infància, sovint vaig sentir que els educadors de les llars d'infants proposaven de fer més de pressa les operacions rutinàries, com donar les farinetes, canviar els bolquers, despertar els infants, adormir-los, per tenir més temps per a les activitats educatives. Una altra vegada la preferència per les activitats amb una finalitat programada, «retallades». Però les veritables i grans activitats educatives d'aquesta edat són precisament les rutinàries, a les quals cal dedicar el màxim de temps possible. El canvi és el moment del contacte pell a pell entre l'adult i el nen. El nen pot estar despullat sobre la tovallola, bellugant les cames, mentre l'adult

l'acarona i li parla. Tot el temps «perdut» damunt la tovallola de canviar-lo és un temps del nen, perquè allí és on escolta l'adult que parla amb ell, allí és on pren consciència dels seus confins, de la seva pell, en el contacte amb la carícia de l'adult. Adormir-se és allunyar-se lentament de la consciència, entrar en l'oblit. Poder-ho fer plegats exorcitza la por envers el desconegut, crea moments de gran intimitat.

En conclusió, caldria organitzar la vida de la llar d'infants de manera que hi hagués més temps per «perdre» amb els nens i, per tant, horaris diferenciats, grups mixtos, etc. Una mica com passava abans amb les famílies nombroses. Per sort, les mares no han deixat mai de fer-ho, continuen vivint aquests moments amb gran intensitat i amb gran intimitat. Són les bases més importants, no només del desenvolupament social i afectiu, sinó també del desenvolupament cognitiu de l'home.

Un altre exemple és el de la nova organització en mòduls de l'escola elemental. Fa uns mesos, amb els petits consellers del *Consiglio dei bambini di Fano*¹, estava parlant de la conveniència de projectar els patis de les escoles per tal de transformar-los de pàrkings o places de toros en llocs bonics i útils per a l'activitat escolar. Un d'ells, amb la confirmació dels altres, em va dir: «Però Francesco, no paga la pena, perquè ja no anem al pati». Encuriós per aquest nou i estrany costum, vaig demanar més explicacions i va resultar que avui, a la nova escola elemental, ningú ja no té temps per perdre i anar al pati. Amb la nova organització dels tres ensenyants especialitzats en un àmbit disciplinar en dues classes, cada ensenyant té un horari definit, en el qual considera que ha de desenvolupar el seu programa (no es pot parlar de disciplines, però es comporten com si ho fossin). Si en lloc de fer llengua anessin al jardí, quedaria endarrerida una hora de llengua. El mateix passaria si anessin a fer una volta pel barri, o si dediquessin el temps a preparar un espectacle teatral. Ningú ja no té temps per perdre. Però un cop més, el temps perdut és el temps del nen, el de les experiències, del joc, de la comparació, de l'expressió espontània.

---

(1) Des de 1991, l'ajuntament de Fano ha posat en marxa l'experiència «Fano, la ciutat dels nens», per la qual van demanar a l'autor d'aquest article la direcció científica. L'experiència, que té com a objectiu general promoure el canvi de la ciutat tot assumint el nen com a paràmetre, sempre ha considerat que no podia prescindir de la participació directa dels nens en el projecte i, entre d'altres coses, ha constituït un consell de nens de 8-10 anys com a òrgan consultiu. El Consell està format per una nena i un nen en representació de cadascuna de les escoles elementals, es reuneix regularment cada mes i treballa en sessió plenària o en comissions. El càrrec de conseller té una durada de dos anys.

Cal tornar al nen el temps per perdre

Aquesta tendència s'accentua quan anem amunt en el nivell escolar: com més elevada i important és l'educació, menys temps hi ha per perdre (a l'institut clàssic desapareixen totes les activitats pràctiques i expressives). Això no obstant, el temps perdut continua sent per a l'estudiant un temps important, no li queda altre remei, doncs, que inventar-se'l: distraient-se, oblidant-se dels deures, fent estupideses (per copsar el nivell d'alienació de l'escola n'hi hauria prou amb estudiar els comportaments dels estudiants durant els descansos).

Però el conflicte no només creix amb el nivell escolar, sinó que s'accentua cada any més. Amb la connivència de les famílies, preocupades pel creixement de la perillositat ambiental, el model proteccionista de l'escola tendeix a ocupar tot el temps dels nens i dels nois, perseguint una seguretat i una utilitat irreals: a les hores d'escola del matí i als deures per a casa, s'afegeixen després les classes de migdia: dansa, llengües estrangeres, esports, guitarra. Tot són propostes educatives, tot són grups socials preconstituïts, tots són ambients controlats i segurs. Tot són diners ben gastats, per a la formació i la seguretat dels nostres fills. Així es preparen per al futur, així els apartem del carrer, així no perden el temps.

És la nova gran autopista de l'educació.

I els nens i els joves estan perdent el plaer de sortir sols, en un temps «lliure», d'arriscar-se personalment. Estan perdent la possibilitat de trobar un amic, de construir i verificar cada dia aquesta relació. Estan perdent l'emoció de viure una experiència lluny de casa i d'explicar-la quan hi tornin.

Sovint ens trobem davant de comportaments infantils i juvenils desconcertants, de vegades fins i tot perjudicials per a la seva integritat i per a la dels altres. Crec que una interpretació possible podria ser la d'una recerca exasperada de llibertat, d'autonomia, de possibilitats de «perdre el temps» i de jugar en una societat que ho fa tot per impedir-ho en les formes més simples, espontànies i creatives. El temps del nen ha desaparegut. La seva trobada amb la complexitat ha desaparegut. Ha desaparegut, malauradament, la seva relació amb el plaer. I com que no és fàcil renunciar al plaer, acaba per anar a buscar-lo d'amagat, allà on no hi és, però sembla que hi sigui.

Des de fa alguns anys estic treballant sobre un projecte, que semblava només un somni, però en el qual ja creuen molts: que sigui possible anar endavant d'una altra manera, que sigui possible que les

ciutats renunciïn a la primacia del guany i de l'automòbil. Que ja no es pensin i es realitzin pensant en el ciutadà fort, en el que vota, sinó que es pensin i es projectin a partir dels més petits, assumint el nen com a paràmetre, com a garantia de tots. Que els nens puguin i hagin de sortir de nou sols de casa, perquè poden de nou viure la seva trobada amb la complexitat del món, perquè poden continuar fent-se grans serenament i conjuntament. Per això cal modificar l'estructura dels nostres barris, la circulació, les prioritats. Cal trobar nous aliats dels nens, cal construir una nova sensibilitat, una nova disponibilitat per acceptar en els nostres carrers i en els nostres patis comunitaris el xivarri dels nens que juguen.

Estic veient que aquesta bogeria és compartida per molts alcaldes, per moltes ciutats. Cada vegada som més nombrosos els que pensem que, ben al contrari, la bogeria seria encara més gran si deixàvem que les ciutats creixessin segons les línies de tendència actuals.

I llavors potser podríem començar a escollir els nostres alcaldes entre aquells que tenen intenció d'apostar pel futur, de perdre temps amb els nostres infants i de permetre'ls que perdin el seu temps lliure, en un espai disponible, en una ciutat acollidora i segura.

Paraules clau:

Desenvolupament

Deures

Joc

Aprenentatge

Coneixement

Educació

Abstracts

El niño, en los primeros años de vida, goza de una experiencia única: la de enfrentarse él sólo con la complejidad del mundo que lo rodea. Esto es precisamente el juego. Es por esta complejidad que en los primeros años se producen los aprendizajes más significativos en el proceso de desarrollo de la vida del hombre. Y es precisamente el placer el motor que empuja al niño. Ningún adulto puede prever, programar, acelerar este proceso, ni siquiera impedirlo o empobrecerlo. Según los adultos, cuando el niño juega "pierde tiempo". En la educación, por el contrario, no se puede perder el tiempo. Sin embargo, el tiempo del niño ha desaparecido y con él su relación con el placer.

L'enfant, pendant ses premières années de vie, jouit d'une expérience unique: celle de se tenir par soi-même devant la complexité du monde que l'entoure. Ceci est le jeu justement. Cette complexité fait que pendant ces années se produisent les apprentissages les plus significatifs dans le processus de développement de la vie de l'homme. Le plaisir est donc le moteur qui pousse l'enfant. Aucun adulte ne peut pas prévoir, programmer, accélérer ce processus, ni néanmoins l'empêcher ou l'empêcher. Selon les adultes, quand l'enfant joue, il «perd le temps». Dans l'éducation, par contre, on ne peut pas perdre temps. Et pourtant le temps est disparu et la relation de plaisir avec lui.

The child enjoys a unique experience: he faces by himself the complexity of the world around him. This is the game in fact. This complexity produces the most meaningful learnings in man's life development, during the first years. Pleasure is in fact the force pushing the child. Adult people cannot foresee, nor program neither accelerate this process, they cannot stop it neither impoverish it. Adults think that children when playing are «losing time». On the contrary, in education losing time is not allowed. But child's time is missing, even the pleasure relationship is being lost with it.